

AD VERBUM

Edebi Çeviri Enstitüsü'nün (Rusya)
desteğiyle yayımlanmıştır.

u s u l g e r e ğ i

Renkler Ülkesine Yolculuk adıyla derlediğimiz bu eser, 20. yüzyılın en büyük Rus yazar ve şairlerinden Osip Mandelştam'ın 1930'da eşi Nadejda Mandelştam'la birlikte Ermenistan'a yaptığı geziden sonra kaleme aldığı *Puteşestviye v Armeniyu* [Ermenistan Yolculuğu] nesrini, Ermenistan şiirlerini, eşinin bu geziye dair anılarını ve Mandelştam edebiyatını inceleyen iki makaleyi içeriyor.

Yazar, uzun süre gitme arzusuyla yanıp tutuştuğu ve onu yıllar sonra yeniden şiir yazmaya sevk eden bu toprakları yalnızca görüp etkilendiği coğrafya ve insanlar yoluyla değil, ona düşündürdükleri üzerinden de aktarıyor.

Metindeki bazı kavram, kişi ve olaylara ilişkin açıklamalar dipnotlarda (ed.n.) ve (ç.n.) ibareleriyle verildi. Metinde Türkçe olmayan kelimeler *italik* dizildi. Latin alfabesi kullanılmayan dillerdeki kişi ve eser adları Türkçe çevriyazı kurallarına ve özgün telaffuzlarına göre dizildi ve anlamları tarafımızca köşeli parantezle verildi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

RENKLER ÜLKESİNE
YOLCULUK

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UUUU 212

Renkler Ülkesine Yolculuk
Osip Mandelştam

Çeviri
Ludmila Denisenko

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Kapak Tasarımı
Aret Gıcı

© Aras Yayıncılık, 2018

ISBN 9786052100226

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

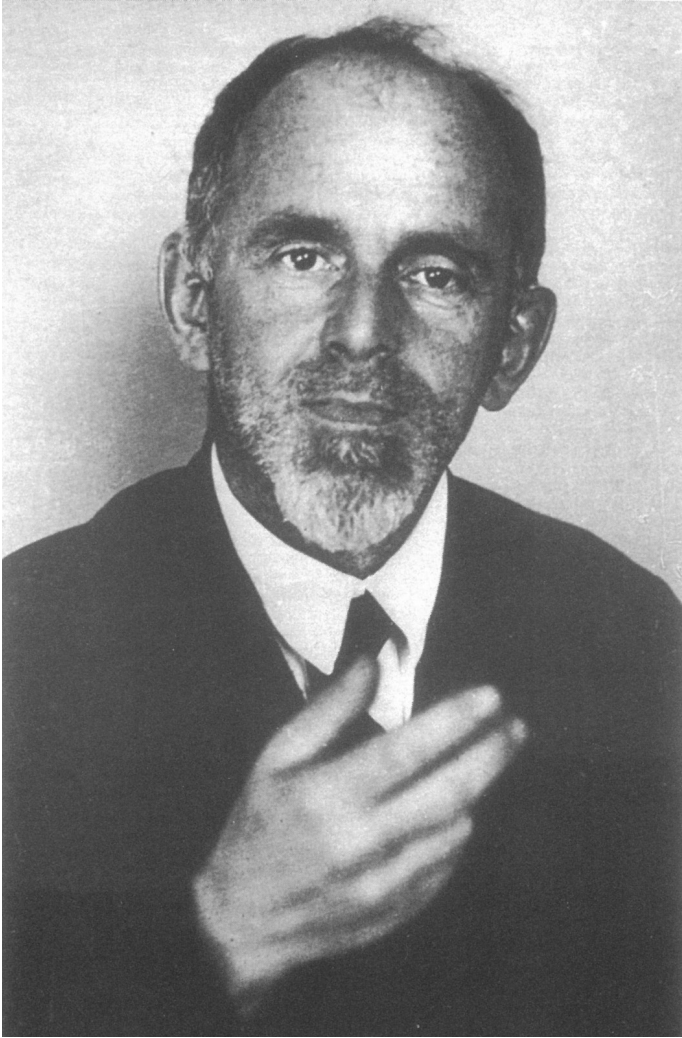
Temmuz 2018, İstanbul

RENKLER ÜLKESİNE YOLCULUK

OSİP MANDELŞTAM

RUSÇADAN ÇEVİREN
LUDMİLA DENİSENKO

OSIP MANDELSTAM
(1891 - 1938)

OSİP EMİLYEVİÇ MANDELŞTAM

15 Ocak 1891'de Varşova'da doğdu. St. Petersburg'da üst orta sınıf Yahudi bir ailede büyüdü. Babası deri tüccarı, annesiye bir piyanistti. Daha sonraları Vladimir Nabokov'un da öğrencisi olduğu Tenişçev Lisesi'nden mezun oldu. 1908-1910 yılları arasında Sorbonne ve Heidelberg üniversitelerinde edebiyat, felsefe ve filoloji bölümlerinde öğrenim gördü. Bir sonraki yıl St. Petersburg Üniversitesi'ne kaydoldu ve 1917'ye kadar eğitimini aralıklı olarak sürdürse de diplomasını almadı. Şairin akrabaları ve bazı araştırmacıların iddiasına göre, Mandelştam'ın 1911 yılında vaftiz olarak Hıristiyanlığa geçişi doğrudan St. Petersburg Üniversitesi'nde öğrenim görme arzusuyla alakalıydı, çünkü o dönemde Yahudilerin bu okula alınması yasaklanmıştı.

Mandelştam başlarda Paul Verlaine, Fyodor Sologub ve Fyodor Tyutçev gibi simbolist şairlerin izinden gittiyse de, 1911 yılında Nikolay Gumilyov, Sergey Gorodetski ve ömrü boyunca çok yakın olacağı Anna Ahmatova'yla birlikte Rus simbolizminin gizemciliğine karşı ortaya çıkan ve ifadede açıklığı, somutluğu, kesinliği ve özlü bir üslubu savunan Akmeizm akımının kurucuları arasında yer aldı. İlk kitabı *Kamen*'de [Taş] (1913) yer alan şiirleri onun şiirsel arayışlarını ve özgünlüğünü yansıtırken, I. Dünya Sava-

şı ve devrim yıllarında yazdığı şiirler Berlin’de yayımlanan ikinci kitabı *Tristia*’da (1922) görülebilir. Şairin 1920’lerin başlarında yazdığı şiirlerse karanlık olmakla beraber sayısız kültürel ima ve değiniyle doludur. Bu dönemdeki eserleri *Stihotvoronıya* [Şiirler] (1928) adlı derlemede yayımlandı.

1922’de, şiirlerinin bir kısmının günümüze ulaşmasını sağlayacak olan Nadejda Yakovlevna’yla evlendi. Nadejda, Voronej’deki sürgün yıllarında (1934-1937) Mandelştam’ın yanından hiç ayrılmadı. Mandelştam’ın o dönemde yazdığı ve şairin en verimli yapıtları olarak görülen şiirlerini ezberinde saklayarak korudu ve daha sonra bunların *Voronejskiye Tetradı* [Voronej Defterleri] adıyla yayımlanmasını sağladı. Bu eser Rus şiirinin zirvelerinden biri olarak kabul edildi.

Mandelştam, 1925’ten 1930’a dek şiire ara vererek düzyazıya yöneldi. 1923’te *Şum Vremeni* [Zamanın Uğultusu] adlı anıları, arkasından 1928’de *Yepigetskaya Marka* [Mısır Pulu] ve *O Poezii* [Şiir Hakkında] geldi.

Pek çok şair ve yazar gibi o da geçimini çeviri yaparak sağlıyordu. 1929’da, redaksiyonunu yaptığı çeviri bir eserin künyesinde “yanlışlıkla” kendi adı çevirmen olarak geçince intihal suçlamalarına ve özellikle basın tarafından yürütülen, sınırları edebiyat çevrelerini aşan şiddetli bir saldırı kampanyasına maruz kaldı. Mandelştam dışlanmıştı. Ancak eşi Nadejda’ya göre o zaten kariyerinin en başından itibaren Sovyet edebiyatından dışlanmıştı. Şair, bu olaylar üzerine, 1930’da Sovyet yazarlarının yaltakçılığını verdiği *Çetvertaya Proza*’yı [Dördüncü Nesir] yazdı ancak eser 1989’a kadar Rusya’da yayımlanmadı.

Moskova’dan uzaklaşmak isteyen Mandelştam, Nikolay Buharin’in sağladığı himaye ile 1930’da eşiyle beraber

Ermenistan'a gitti. Bu yolculuk onun yeniden şiire dönmesini sağladı. "Ermenistan" siklusu, *Puteşestviye v Armeniyu* [Ermenistan Yolculuğu] (1933), *Moskovskiye Tetradı* [Moskova Defterleri] adlı şiir derlemesi bu dönemin eserleridir.

Moskova'ya dönen ancak halen işsiz olan Mandelştam bir süre Aleksandr Herzen'in evinde kaldı. 1933'te ona Yazarlar Evi'nde bir oda verildi. Aynı yıl, Stalin için "Kremlin'deki dağlı", "parmakları kalın solucan gibi", "hamamböceği bıyıkları" gibi ifadeler kullandığı ve onun yönetimini taşıdığı epigramını dost ortamında okudu. Pasternak ona bunun "intihar" olduğunu söylemişti. Orada bulunanlardan birinin ihbarıyla Mayıs 1934'te tutuklandı. Stalin "hayatta kalması ancak tecrit edilmesi" emrini vermişti. Onu almaya geldiklerinde, dostlarına ölmeye hazır olduğunu söyledi.

Bu olay onun için sonun başlangıcı oldu. Tutuklanma ve sorgu süreci çok ağır geçti, ruhsal dengesini yitirdi ve sürgün yeri olan Kuzey Urallar'daki Çerdin'deki hastanede intihara teşebbüs etti. Bu olay üzerine daha elverişli koşulları olan Voronej'e sürgün edildi, eşi de kendisiyle birlikteydi.

1937'de sürgünden döndü, ancak Moskova'ya girmesi yasaktı. Dönüşüyle ikinci kez tutuklanması arasındaki bir yıl boyunca yersiz yurtsuzdu. Bu dönemde yazdığı şiirlerini, saklayacak yeri olmadığından, dostlarına dağıttı. Nadejda daha sonra bu şiirlerin de toplanması ve yayımlanmasında kilit rolü oynadı. Mandelştam açlık ve sefalet çekti, hastalıklarla boğuştu, ancak yine de Yazarlar Evi'ne ve Sovyet Yazarlar Birliği'ne gitmekten, onlardan iş istemekten, normal bir hayata dönmeyi ısrarla arzu etmekten vazgeçmedi. Belki de bu yüzden, çok geçmeden yazar topluluğu içinde

sorun çıkardığı gerekçesiyle yeniden ihbar edildi. Mayıs 1938'de beş yıl sureyle bir çalışma kampına gönderildi ve 27 Aralık'ta Vladivostok yakınlarında öldü.

Hakkındaki suçlamalar Stalin'in ölümünden üç yıl sonra, 1956'da silinirken, itibarının tamamen iadesi 1987 yılını buldu.

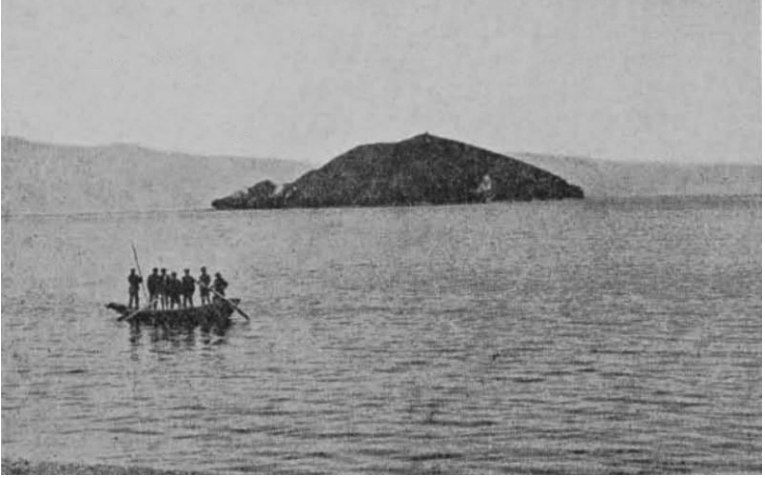
lmn takip eden yıllarda Mandelştam, Batı'da hızla saygınlık kazanmaya başladı. Adı Pasternak ve Ahmatova gibi büyük şairlerle birlikte anılan şairin eserleri çok sayıda dile çevrildi. şiirlerinin Rusya'da yeniden yayımlanması 70'leri bulduysa da, şair hak ettiği değerini ancak Sođuk Savař yıllarından sonra gördü. Bunda karısı Nadejda'nın iki ciltlik anılarının büyük yararı oldu. Mandelştam günümüzde en çok alıntılanan ve sevilen Rus şairlerden biri olarak kabul ediliyor.

ERMENİSTAN
YOLCULUĞU

İçimde bir altıncı duyu, bir "Ararat" hissi geliştirdim – bu dağa karşı bir çekim. Şimdi, gitmiş olduğum yerlerin hepsi kurgusal geliyor ve nereye gidersem gideyim hep öyle gelecek.

Mandelştam, Sevan'ı ziyaret ettiğinde gölün suları henüz çekilmemişti. Zaman içinde bu su, on sekiz metre çekilecek ve Sevan Adası anakarayla birleşip Sevan Yarımadası'nı oluşturacaktı. Sevan Adası, 1933.

Sevan

7. yüzyıla ait gösterişli iki anıtsal yapı ile göz alan Sevan Adası'nda, bunların yanı sıra en sonuncusu yakınlarda ölüp giden keşişlere ait izbe toprak altı odalar da vardır. Şimdilerde gür ısırgan otları ve devedikenlerinin sardığı bu yer, terk edilmiş yazlıkların bodrumları kadar korkunçtur. Burada, bin iki yüz metre yükseklikten durgun göl manzarasının tadını çıkararak ve restore edilmekte olan manastır binalarının arasında çiçek gibi saçılmış iki-üç düzine mezar üzerinde kendimi tefekküre alıştırarak bir ay geçirdim.

Alabalık dolu göl, her gün tam saat beşte içine bir koca tutam karbonat atılmışçasına fokurdamaya başlardı. Bu gerçekten de, havanın değişmesinden kaynaklanan tam anlamıyla hipnotize edici bir gösteriydi ve sanki bir büyücü, karbonatlı sakin suyun yüzeyini önce aptal kabarcıklar, ardından kuş çırpınışı gibi bir kaynama, en sonunda da cılgın bir fırtına ile Ladoga'ya * dönüştürüyordu.

İşte böyle zamanlarda insan, gölün kasvetli *güney*** kıyılarındaki daracık kumsalda üç yüz adım atma mutluluğundan kendini alıkoyamazdı.

“Gökçe”*** tam bu noktada Neva Nehri'ninkinden beş kat daha geniş bir boğaz oluşturur, harika bir nemli rüz-

* Önce Leningrad, sonra Stalingrad, şimdi St. Petersburg fiyortlarında büyükçe bir göl. Mandelştam'ın çocukluğu St. Petersburg'da geçtiği için bu gölün onun üzerinde büyük etkisi vardır. (ç.n.)

** Sevan Gölü'nün, Tsovagüg köyündeki kuzeybatı kıyısı *güney* adıyla anılır. (ed.n.)

*** Sevan, Ermenistan'da ve Türkçede Gökçe adıyla da anılır. (ed.n.)

gâr ciğerlerimize ıslıkla dalardı. Bulutların hareketi anbean hızlanır ve öncü Gutenberg matbaası yarım saat içinde suratını asmış gergin gökyüzünün altında adeta koskoca İncil'i basmaya telaş ederdi.

Ada nüfusunun en az yüzde yetmiş çocuklardan oluşuyordu. Onlar küçük canavarlar gibi rahip mezarlarının üstüne çıkar, donmuş köklerinin su altındaki titreşimlerini deniz yılanlarının kıvrımlarına benzettikleri için ağaçların huzur dolu gövdelerini bombalamaya koyulur ya da bakarsınız nemli gecekondularından burjuva kurbağalar ile mücevhere benzeyen kadınsı kafacıkları olan yeşil yılanlar getirirler. Bazen de akli başından gitmiş bir koyunun peşine takılır, hayvanı bir o yöne bir bu yöne kovalarlardı; zavallı bedeninin kime ne rahatsızlık verdiğini bir türlü kestiremeyen koyun, özgürlükte semirttiği kuyruğunu sallayıp dururdu.

Sevan Adası'nın kambur tepesinin rüzgâr almayan kuytusunda uzun otların öylesine güçlü, özlü, kendinden emin bir hali vardı ki, insanın içinden onları demir bir tarakla taramak geçerdi.

Adaya hac için gelen çevre halkının pikniklerinden arta kalan sarı kemikler Homerosvari bir biçimde tüm ada yüzeyine saçılmıştı.

Bunun dışında ada –harfi harfine– isimsiz mezarların topraktan fışkırmış, yerlerinden oynamış, yıkık dökük, yassı, ateş kırmızı taşlarıyla kaplıydı.

Orada yaşamaya başladığım ilk zamanlarda duyduğuma göre Tzamakapertli duvarcı ustaları deniz feneri inşaatı için temel çukuru kazarken buraların kadim halkı Urar-

tulardan kalma bir küp mezara rast gelmişler. Erivan müzesinde daha önce büyük bir çömlek amfora içine yerleştirilmiş iki büküm oturur durumda bir iskelet görmüştüm. Kafatasında kötü ruhlar için bir delik açılmıştı.

Sabahın erken saatinde bir motorun ağustosböceği zırlıtısıyla uyandım. Gürültü tekleyip duruyordu. İki teknisyen donup kalmış motorun minnacık yüreğini mazot dökerek ısıtıyorlardı. Zar zor düzelir gibi olsa da, sanki “ne pito, ne edeno, ne edeno, ne pito”^{*} tarzında bir tekerleme suyun içinde sönüp eriyordu.

Suratı, her bir kas ve bağın tek tek sıralandığı, kartal derisiyle ciltlenmiş Latince isimli bir kitaba benzeyen Profesör Khaçaturyan, Osmanlı tarzında uzun siyah kaftanıyla çoktandır sahilde volta atmaktaydı. O sadece arkeolog değil, aynı zamanda öğretmen doğmuş biriymi ve yaşamının büyük bir bölümünü Kars’taki Ermeni jimnazyumunun müdürü olarak geçirmişti. Sovyet Erivani’nda kendisine bir üniversite kürsüsü verilince, Hint-Avrupa teorilerine adanmışlığı ve Marr’ın^{**} Yafetik uydurmalarına duyduğu derin düşmanlığın yanı sıra, Rus dili hakkındaki çarpıcı bilgisizliğini ve hiç gitmediği Rusya konusundaki cehaletini buraya taşımıştı.

Nasıl olduysa bir gün, eski Ermenistan Merkez Yürütme Kurulu Başkanı yoldaş Karinyan ile bir sandala oturmuş, Almanca bir sohbete dalıp gitmiştik.

* Rus. “İçilmedi, yenmedi, yenmedi, içilmedi.” (ed.n.)

** Nikolay Yakovleviç Marr (1864-1934): Gürcü asıllı Sovyet Doğubilimci, Kafkasya uzmanı, filolog, tarihçi, etnograf, arkeolog. 1931’de, Hint-Avrupa dillerinin kökeni konusunda teoriler ortaya atan, Petrograd’da SSCB Bilimler Akademisi’ne bağlı Yafetoloji Enstitüsü’nü kurdu. Bkz. *Lazistan’a Yolculuk*, Çev.: Yulva Muhurçşi, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2016. (ç.n.)